

ATATÜRK'ÜN VEFATININ UKRAYNA BASININA YANSIMALARI

THE REFLECTIONS OF ATATÜRK'S DEATH ON THE UKRANIAN PRESS

Çağatay BENHÜR*

Öz

Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin vefatları, tüm dünyada yankı uyandıran hadiseler olmuştur. Ülkesi ve dünya için önemli işler yapmış kişilerin kaybı, diğer ülkelerde de bir takım yansımalar yapmıştır. Tarihin gördüğü en önemli şahsiyetlerden birisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefatı da bu çerçevede değerlendirilebilecek bir kayıp olmuştur. Atatürk'ün vefatının diğer ülkelere yansımaları, Türk kamuoyu ile bilim insanlarınca sürekli merak edilmiş ve bu konuda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün vefatından hemen sonra başlayan araştırma ve derlemeler neticesinde, dünyanın pek çok devletinin Atatürk'ün ebediyete intikaline yaklaşımı tespit edilmiştir. Müstakil çalışmalara ek olarak, ikili ilişkilerin ele alındığı çeşitli metinlerde de bu konuya vurgular yapılmıştır. Atatürk'ün vefatının diğer ülkelere yansımalarının tespit edileceği en önemli kriterlerden birisi, hiç şüphesiz ilgili ülkelerin basını olmuştur. Dönemin en önemli medya aracı ve kamuoyu yönlendiricisi olan basın, ilgili ülkenin Atatürk'ün vefatı ve Türkiye ye olan yaklaşımı açısından önemli bir gösterge durumundadır. Türkiye de ilgililerce, bugüne kadar birçok ülkenin basını incelenerek konu geniş ölçekte ele alınmaya çalışılmıştır. İncelenen ve önemsenen ülkelerden birisi de dönemin dost ve komşu devleti Sovyetler Birliği'dir. Sovyet basını, Atatürk'ün vefatı ile alakalı olarak, Moskova merkezli yayın yapan gazeteler ölçeğinde çeşitli kereler mercek altına alınmıştır. Önemli tespitlerin yapıldığı bu çalışmalara son zamanlarda Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin yaklaşımları da eklenmiştir. Bu çalışmada ise Sovyetler Birliğinin en önemli parçalarından birisi olan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin basını incelenecektir. Moskova merkez basını ile Kiev yayıncılığı arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Ortaya çıkan sonucun, Türk-Ukrayna ilişkileri özelinde ve Türk-Sovyet ilişkileri genelinde değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Bu sebeple çalışmada Kiev merkezli yayın yapan beş gazete kullanılmıştır. Kiev Vernadsky Ulusal Kütüphanesinde bulunan ve kullanılan gazeteler şunlardır: Bilsovik, Komunist, Proleterskaya Pravda, Sovetskaya Ukraina, Visti. Gazeteler taramırken başlangıç tarihi olarak 1 Kasım 1938 alınmış ve tarama işlemi 30 Kasım 1938 tarihine kadar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, kronolojik olarak tarih anlatım perspektifinden değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Cenaze, Türk-Sovyet, Ukrayna, Ukrayna Basını.

* Dr. Öğr. Üyesi., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cbenhur@selcuk.edu.tr

Abstract

The deaths of the people who make the history, affect the entire world. After the loss of a person who have done significant things for his country and the entire world, repercussions has been occurred at different countries. As one of the most important persons in the history, the death of Mustafa Kemal Atatürk at 10 November 1938 can be considered within this framework. The reflections of Atatürk's death at the other countries were always wondered about by the Turkish public opinion and historians. Also some researches have been done about that subject. With the results of researches and compilations which had begun immediately after Atatürk's death, in many countries, the attitude towards Atatürk's death were examined. In addition to separate studies, many different texts which mention the bilateral relations have focused the aforementioned subject. One of the most important criteria for detecting the reflections of Atatürk's death at other countries is the press of forenamed countries. The press, which was the most important intermediary and influencer of public opinion, is an important indicator for attitudes towards Atatürk's death and Turkey for aforesaid state. In Turkey, many countries' press was reviewed and this subject was broadly discussed. One of the countries which has been discussed and considered as important was the Soviet Union, which was the neighbor of Turkey and a friendly nation. The Soviet press was focused repeatedly within the scope of Moscow-centered newspapers related with the death of Atatürk. Recently, the attitudes of Azerbaijan Soviet Socialist Republic were added into these studies, which have already found important discoveries. In this study, the press of Ukrainian Soviet Socialist Republic, which was one of the most important pieces of the Soviet Union, would be studied carefully. The similarities and differences between Moscow's central press and Kiev publishing would be tried to detect. Also, the results would be evaluated, in particular Turkish-Ukrainian relations and in general Turkish-Soviet relations. That's why; Kiev-centered five newspapers were used in this study. The newspapers available in Kiev Vernadsky National Library and used are these: Bilsovik, Komunist, Proleterskaya Pravda, Sovetskaya Ukraina, and Visti. When the newspapers were scanned, 1 November 1938 took as the beginning date and 30 November 1938 as the end date. The results were chronologically evaluated the perspective of historical narrative.

Keywords

Atatürk, Funera,l, Turkish-Soviet, Ukraine, Ukranian Press.

GİRİŞ

Tarihe mâl olmuş şahsiyetlerin, vefatlarının diğer ülke basınlarına yansımaları konusunda Türkiye ve diğer ülkelerde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Atatürk'ün vefatının dış basına yansımaları konusu ise Türkiye'de bu alanda üzerinde en çok çalışılan konulardandır. Bu konuda müstakil önemli eserler görüldüğü gibi ikili ilişkileri içeren çalışmalarda da dikkate değer vurgular görülebilmektedir. Bu noktadan hareketle, Atatürk'ün vefatının komşu Sovyetler Birliği basınında yansımaları konusu, Türkiye'de üzerinde hala çalışılan ve geliştirilmeye çabalanan alanlardan birisidir.

Sovyet basını kavramı kendi içinde bir bütünlük göstermekle beraber zaman, mekân ve konu bakımından açıklamalar gerektiren bir kavramdır. Kavramın zaman boyutuna bakıldığında, Bolşeviklerin ve tabii ki bunun yanında Sovyetlerin iktidara geldikleri 25 Ekim (7 Kasım)1917 tarihi¹ Sovyet basınına kuruluş tarihi olarak düşünülebilir. Fakat Sovyetler Birliği döneminde önemli sayılan, yüksek tirajlı, toplum tarafından çok okunan gazetelerin kuruluş tarihlerine bakıldığında, birçok gazetenin Bolşevik/Ekim devriminden önce yayın hayatına başladıkları görülmektedir. Örneğin, merkez Moskova'da yayınlanan *Pravda* gazetesinin ilk sayısının yayınlanma tarihi 22 Nisan (5 Mayıs) 1912, *İzvestiya*'nın 28 Şubat (13 Mart) 1917, Azerbaycan'da yayınlanan *Bakinskiy Raboçiy* gazetesinin ise Nisan (Mayıs) 1906'dır (Ağayev, 2010: 132).

Lefke Üniversitesinden Elnur Ağayev'in yukarıda alıntılanan metin ile giriş yaptığı ve 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisinde yayınladığı çalışması, Atatürk'ün vefatına Sovyet basınına yaklaşımını, merkez Sovyet basını olarak zikredebileceğimiz, Moskova çıkışlı yayınlar üzerinden inceleyen değerli bir çalışmadır. Ağayev, çalışmasında Sovyetler Birliği basınına bir başka bakış açısını vermek açısından Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetine bağlı çeşitli gazetelerden de yararlanmıştır. Elnur Ağayev'in bu tutumu, akla *diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde merkez Sovyet basınından farklı bir yaklaşım var mıdır?* sorusunu getirmiş ve bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Rusya SSC haricinde, Sovyetler Birliğini oluşturan parçalar içerisinde en önemlilerden birisi şüphesiz Ukrayna SSC² olmuştur. Bu nedenle de merkez Sovyet basını haricinde taranacak bölgenin tespitinde Ukrayna öne çıkmıştır. Kiev Vernadsky Arşivi ve Vernadsky Ulusal Kütüphanesinde, 1-30 Kasım 1938 tarihlerini içeren beş gazete taranmış ve sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu gazetelerden Bilsovik (Bolşevik), Komünist, Proleterskaya Pravda, Visti gazeteleri Ukraynaca yayınlanırken, Sovetskaya Pravda gazetesi ise Rusça yayınlanmıştır.

Gazetelerin seçiminde, Ukrayna yerel gazeteleri olmalarının yanı sıra dönemin etkin ve okunan yayınları olmaları etkili olmuştur. Toplumun tüm kesimlerine hitap eden bahsi geçen gazeteler, dönemin Kiev merkezli bakış açısını gözlemlemek için önemli bir veri kaynağı hükmündedir.

¹ Rusya'da Jülyen Takvimine göre 25 Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen hadisenin, miladi takvimdeki karşılığı 7 Kasım 1917 şeklindedir.

² Atatürk'ün vefat ettiği dönemde, Sovyetler Birliğinin bir parçası olan ve *Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti* resmi adıyla mukim topraklar, çalışmada yaygın tabir olarak bilinen günümüzdeki adı ile *Ukrayna* olarak anılacaktır.

1. Tarihi Süreçte Türk-Ukrayna İlişkileri

Ukrayna'ya ilk insan yerleşimleri güneyden başlamak üzere yayılmıştır. Binlerce yıldır yerleşim bölgesi olan Ukrayna coğrafyası, aynı zamanda atın ehlileştirilmesi konusunda muhtemel öncü bölgelerden biri kabul edilmektedir (Matossian 1997: 43). Ukrayna'nın ilk karakteristik ve uzun soluklu halkı, Hint-Avrupa soylu kabul edilen Kimerlerdir. Günümüzden yaklaşık üç bin yıl öncesine uzanan kültürleri, Volga'dan Galiçya'ya değin uzanmaktaydı. Bulunan çeşitli tunç eşyaların yanında, demiri çevrelerindeki çoğu kabileden daha önce işlemeye başlamaları da gayet dikkat çekicidir. Ancak günümüzden 27 yüzyıl öncesindeki dönemde Kimer kültürü gerilemiş ve bunun yerine madencilikte daha ileri ve ondan çok daha uzun sürecek olan, Fars yahut Türk kavmi (belki kültürel olarak ikisi de) sayılan İskitler yükselmiştir. Doğu Ukrayna'ya hâkim olan bu iki bozkır kökenli medeniyetin de Demir Çağı boyunca komşu iki medeniyet olan Hallstatt (Avusturya) ve Kafkas medeniyetlerinden etkilendikleri bilinmektedir (Grousset 2011: 15-16).

Hunlar Avrupa'ya ulaştıkları sırada Doğu Avrupa çoğunlukla Cermen kökenli halklarla dolu olmasına rağmen, Vistül ile Dinyeper arasındaki saha, Slav kabilelerinin atalarının köken aldıkları memleketler olmak üzere *Slavon* unsurları daha o zamandan itibaren barındırmış olmalıdır. Her ne kadar somut bahisler en az iki yüzyıl sonra geçmeye başlasa da Grekler tarafından daha çok *Chun* olarak bahsedilen Hun kavmi ile Slavların ataları arasında daha IV. yüzyıldan itibaren irtibat başlamış olmalıdır (Thompson 1996: 25).

Slavyan kabileleri özgünleşmelerinden sonra ilk defa alenen egemenliği altına alan Avarlar oldu. VI. yüzyıl ortalarında Orta Avrupa'ya hareket eden Avarlar, VII. yüzyıl başında Pannonya'yı ele geçirdiler. Böylelikle Tuna ve Tisza çevrelerini hâkimiyetleri altına alan Avarlar, Güney Slavyan kabileleri de sınırları içine almış oldular. İlk dönem Asya Türk devletlerinde Töles boyları nasıl etkin kabileler idiyse, aynı şekilde Avar Devleti'nde Bulgar ve Slavyanlar baskın unsurlardı. Öyle ki, 626'ya dek Bizans'a yaşattıkları dehşet sırasında Makedonya, Trakya ve Tuna çevresindeki eski kavimleri yok eden Avarlar bir anda ortadan kaybolduktan sonra buralara Slavyan unsurlar egemen oldular (Gumilev 2003: 236-237).

Bölge küçük çaplı Akdenizli kolonileri ve kısa süreli Avar Hanlığı ve Birinci Bulgar Knezliği hâkimiyeti haricinde uzun süre aynı şekilde kaldı. Ardından VII. yüzyıl ortalarında Hazar Devleti, tüm Ukrayna'yı sınırları yahut nüfuzu altına aldı. Sovyet arkeologlarının belirtmiş oldukları üzere, Hazar mimarisi başlarda şehir surlarının yanı sıra belirsiz sınırların iç kesimlerini belirleyen küçük kaleler hattı (Kırım'dan Volga'ya dek) gibi yapılar şeklinde ve karakteristiktir. Bu sayede etki alanı iyi tanımlanmaktadır. Günümüz Ukrayna'sının büyük kısmını içine alan Hazar egemenliği gücünün doruklarındayken otuzdan fazla kabileyi nüfuzu altına almıştır (Koestler 2010: 8-9).

IX. ve X. yüzyılda bir yandan kuzeyden gelen Vareg-Norman baskıları, bir yandan batıdaki Macar boylarının (830-860) örgütlenmeleri (Hermann 2012: 2) ve aynı anda güneydeki Arap baskısı devam ederken doğudan yeni Türk boylarının gelmesi neticesinde Hazar Devleti gücünü ve bütünlüğünü yitirdi. Bundan sonra yerel Slav ve Türk unsurların yöresel hâkimiyetlerinin yanı sıra kuzeyli Norman akıncıların yerleşimleri görülmeye başlandı. Zamanında günümüzdeki Belarus ve Kuzey Ukrayna dolaylarında daha çok Fin-Ugor, Balt ve Slavon kabileleri hüküm sürmekteydi. Sonrasında İskandinavya kökenli Norman savaşçılar kalıcı şekilde güneye inmeye başladılar. Başlarda Novgorod yöresiyle sınırlı seferleri, sonraları bir yandan Konstantinopolis'e (İstanbul), diğer taraftan İran'ın kuzey sahillerine kadar genişledi. Batı Avrupa'da etkin olan ve Batı İskandinavya kökenli Vikingler'in aksine (ve

onlarla akraba olmalarına rağmen) var olan şehirleri yakmayı bırakıp yerleşerek değil, gittikleri yerlere teşkil ettikleri üslerin gelişmesiyle yeni şehirler kurarak Ukrayna gibi bölgelerde kalıcı hale geldiler. Cermen kökenli Norman savaşçılar zamanla Slavlarla karıştı ve seçkin unsurlara Vareg adı verildi; buna göre sonraları ortaya çıkan Rus (yahut sonraları Ruten) kabileler de bunların yönetici elit kesimine verilen ad olabilir (Kurat 2014: 16-17).

Geleceğin Ukrayna'sının nüvesi olan Kiev Knezliği, IX. yüzyıl sonlarında kuruldu. Kiev knezleri kısa sürede, Doğu Slav dünyasının yöneticileri durumuna geldiler. Doğu Roma ile etkileşimler sonucu Doğu Hıristiyanlığı, knezlik içinde yayıldı. X. yüzyıl sonlarında artık knezler de Hıristiyan olmalarına rağmen daha Vareg-Norman kimliklerini yitirmemişlerdi (Kurat 2014: 25). Din değişiminin bu sırada siyasî faydaları görüldü. Artık Kiev ve İstanbul bozkır kavimlerine karşı ortak hareket ediyorlardı. Söz gelimi bu sayede 965'te Knez Svyatoslav artık Hazar başkenti Sarkel'i işgal etmiş ve Hazarlar'ı Aşağı Volga çığırını ve Kuzey Kafkasya'ya kovmuştu (Grousset 2011: 193). Her ne kadar Hazar egemenliği gelişi kadar çarpıcı bir şekilde silindiyse de Polonya'ya kadar olan Avrupa coğrafyasındaki Yahudi topluluklarının çoğunluğunun Sami Yahudiler olmadığı, Yahudi inancını benimseyen Türk kökenli boylar olduğu (Koestler 2010: 4-5) ve bunların Ukrayna'da (en azından Nazi işgaline değin) gayet yaygın bulunduğu göz önüne alınırsa, Hazar medeniyetiyle Ukrayna kültürünün ne derece iç içe geçtiği göz önüne serilir.

1000 yılına doğru Kiev'in nüfusu 45 bine çıkmıştı ve artık Avrupa'nın büyük şehirlerindendi (Hohenberg – Lees 1996: 10). Volga'dan Galiçya'ya kadar özellikle iktisadî etkisini hissettiren bir şehir olarak Türklerle irtibatsız kalması olanaksızdı. Ayrıca Norman soylu yöneticiler de artık Slav halkla bütünleşmişti ve büyük bozkır baskısına rağmen gelecekteki Rus-Ukraynalı kimliği kesin olarak yerleşmişti. Ardından XI. ve XII. yüzyıllar karışıklıklar içinde geçti. Şehir birçok kez, özellikle de çeşitli Türk boyları tarafından yakıldı. Artık ne kadar Ukrayna oluşmaya başlamışsa da Kiev altın çağı geride kalmıştı. Ukrayna kimliğiyle birlikte Doğu Slav kültüründe Doğu Roma'nın dinî belirleyiciliği bir yana, en temel iki etki unsuru başından beri kuzeyden gelen Cermen ve güneyden nüfuz eden Türk kültürleri oldu (Ducsko 2004: 11).

Özellikle XI. yüzyıl boyunca Doğu Roma için iyi hizmetlerde bulunan Norman savaşçılar, iç çekişmelerde (Skylitzes 2010: 449) olduğu kadar Türk baskısına karşı da sıklıkla kullanıldılar. İmparator Romanos Diogenes komutası altında Selçukluları durdurmak üzere kurulan ordunun içinde Türk asıllı General Joseph Tarkhaneiotas (Tarhan) gibi kişilerin yanında bir Norman soylusu olan Urselius da vardı. Bu iki komutan imparator tarafından Uz ve Franklardan oluşan 30 bin kişilik destek ordusunun başına geçirilerek Malazgirt Savaşı öncesinde geri hatları koruma göreviyle Ahlât'a gönderildi. Urselius daha sonrasında Bizans ve Selçuklu tarihleri açısından mühim faaliyetlere katılarak iz bıraktı. Bunun yanında Malazgirt Savaşı öncesinde Selçuklu birliklerinin imparatorun karargâhına yaptığı etkili gece baskınının, bir Norman şairin kaleme aldığı Gesta Roberti Wiscardii adlı destanda çarpıcı şekilde dile getirilmesi ilginçtir (Sevim – Merçil 1995: 61-66).

Kısa süreli Kuman ve Peçenek tehlikelerinin ardından bozkır kaynaklı son bitirici darbe Moğol akıncılarından geldi. 1237'den itibaren knezliklere saldırmaya başlayan Moğollar, gelecekteki Ukrayna'nın çekirdekleri olan Çernigov'u (1239) ve Kiev'i (1240) yaktılar (Martin 2007: 154-155). Sadece Kiev'de 48 bin asker ve sivil katledildi. Ukrayna tarihinde ilk dönem olan Büyük Knezlik Devrinin ardından artık en azından XVII. yüzyıl ortalarına kadar sürecek yabancı egemenliği devri başlamış oldu. Bu dönem Ukrayna'nın büyük kısmının 1362'de

Litvanya'nın eline geçinceye kadar (Davies 2005: 93) Türk-Moğol egemenliği şeklinde devam etti. Moğol istilâsı sırasında Türk-Slav ilişkileri iyiydi. Moğollar, 1223'te Kırım'ın çoğunu ele geçirdiler. Bunun üzerine birçok tüccar Anadolu'ya kaçtı ki muhtemelen içlerinde Rutenler de vardı. Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, Kırım kıyısındaki Suğdak'ı Moğol işgalinden kurtardıktan (1227) sonra ticareti eski durumuna getirmeye çalıştı ve Kırım çevresindeki Rus beylerini de himayesine aldı. Bununla birlikte geçmişte Doğu Roma'nın genellikle yaptığı gibi Türkiye Selçuklu ordusu da sıklıkla Norman savaşçıları ordularında kullandılar (Sevim – Merçil 1995: 463-465).

1441'den itibaren Dinyeper solundaki topraklar Altın Orda'dan Kırım Hanlığı'na miras kaldı (1478'den itibaren Osmanlı'ya tâbi oldu). Dinyeper sağına da Litvanya (1385'ten sonra Polonya'ya tâbi oldu) kesin bir şekilde yerleşmişti. Ukrayna'nın doğacağı asıl saha Litvanya elinde olsa da Ukrayna'nın geleceğini Litvanya yönetimi kadar Kırım Hanlığı'nın varlığı da belirledi. Türk etkisi sürmekteydi. Öyle ki, Kırım'ın gelirlerinin büyük bir kısmı Moskova ve Litvanya topraklarından alınan ganimetlerden yahut haraçlardan oluşuyordu (Kármán – Kunčević 2013: 49).

Rus işgalinin Türk boylarını bastırmasına kadarki dönemde Ukrayna şehirleri, Türk etkisini yakından hissetmeye devam ettiler. XVII. yüzyıl üç büyük devletin; Rusya, Türkiye ve Polonya'nın Ukrayna için mücadeleleriyle geçti denilebilir. Mücadelenin ilk safhasında Rusya henüz etkin değilken Lehistan ile Osmanlı arasında amansız mücadeleler yaşandı. Leh kuvvetlerinin kısa süre için kısmen Karadeniz'e çıkış bulabildiği XV. yüzyıl sonrasında Türk gücü, yolu bir asırdan fazla kapalı tuttu. Sonrasında Ukrayna Kazakları'nın İstanbul sahillerine yaptıkları akınlar neticesinde bozulan Türk-Polonya ilişkileri, Ukrayna'yı da derinden etkileyecek zincirleme savaşlar dizisini başlattı; 1620-23, 1633-34 ve 1672-76 Osmanlı-Lehistan Savaşları. Bu sıralarda Ruslar, Terek ve Don Kazaklarını; Lehler ise Dinyeper (Zaporog) Kazaklarını destekliyorlardı. Silah ve barut için Ukrayna Kazakları bu devletlere bağımlıydı. Karadeniz'e nüfuz için de Kırım ile Litvanya arasındaki kararsız bozkıra hâkim olmak esastı. Bu sırada Ruslar, Ukrayna-Kazak toprakları üzerinde yoğun Slavlaştırma politikasını uygularken, Osmanlı ile Lehistan daha çok Orta Avrupa'yla ilgileniyordu ve şanslarını yitirdiler. Mücadele sonucunda Ruslar kesin bir şekilde galip geldiler. Bunda Osmanlı yönetiminin Kırım gücünü Karadeniz kuzeyinde değil de daha çok Orta Avrupa'da kullanma ısrarı da etkili oldu (İnalçık 2014: 10).

Osmanlı Devleti'nin eline 1648 sonrasında önemli bir fırsat geçti. Zaman zaman ikili oynayarak çapulla gelir elde etmeleriyle bilinen Ukrayna Kazakları, Lehistan yönetimiyle ters düştüler. Ortodoks olan Zaporog Kazakları, Lehistan'ın Katolikleştirme baskısı neticesi isyan ederek Zaporog Hetmanı Hemielnitski önderliğinde Galiçya'ya yürüdüler fakat yenilgiye uğradılar. Leh güçleri Kiev'e girdi. Bunun üzerine Hemielnitski 1652'de Osmanlı yönetimine müracaat ederek himaye istedi. Bunun üzerine kırk bin kadar Zaporog Kazak'ı, bir müddet Osmanlı himayesinde kalarak bazen Kırım kuvvetleriyle birlikte hareket ettiler ve Kardeş Kazak'ı olarak anıldılar. Ancak 1664'ten sonra hetmanlık bölündü ve Dinyeper solunda Zaporog Hetmanı Brokovski Rusya'ya, Dinyeper sağına Sarısu (yahut Sarıkamış) Hetmanı Doroşenko ise Lehistan'a bağlandı. Kısa süre sonra iç karışıklıklar yüzünden Brokovski tekrar Osmanlı himayesine girmeyi uygun gördü (1668). Yine de bütünlük sağlanamadı ve Doroşenko'ya bağlanmak istemeyen Zaporog Kazakları'nın bir kısmı Kırım'a, bir kısmı Rusya'ya bağlandı. En sonunda ise Doroşenko bütünlüğü sağladıktan sonra tekrar Osmanlı himayesi istemesine (1670) rağmen Türk egemenliği kısa sürdü ve Karlofça Antlaşması (1699) sonrasında Ukrayna ile siyasî ilişkiler kesilmek zorunda kaldı (Uzunçarşılı 2011: 111-113). Ne

kadar yabancı yönetimi hetmanlıklar zamanında devam etse de, modern Ukrayna'nın asıl nüvesini XVII. yüzyıl süresince varlık gösteren bu hetmanlıklar oluşumu teşkil etti.

1670'lerden itibaren Ruslar çoktan Dinyeper batısına geçmeye başlamış ve Lehistan'a karşı üstünlüklerini göstermişlerdi. 1690'larda ve 1739'da geçici bir süre Kırım Hanlığı'nın bir kısmını işgal etseler de sonrasında tekrar Osmanlı baskısı yüzünden çekilmişlerdi. Yine de Ukrayna'nın yarısına kesin bir şekilde nüfuz eden Rus gücü bir yandan Kiev yöresini, öte yandan Karadeniz'i tehdit ederek Lehistan ve Osmanlı için ortak tehlike olarak görünüyordu. Çok geçmeden XVIII. yüzyıl sonlarında Lehistan'ın büyük kısmıyla birlikte Kuzey Karadeniz'deki Türk varlığı da aynı kaderi paylaşarak Rus işgaline girdi. Artık Galiçya haricindeki tüm günümüz Ukrayna'sı ve Karadeniz'in kuzey sahilleri Rus toprağıydı. Ruslar Kırım'a Kaynarca Antlaşması'nın (1774) ertesinde bağımsızlık vermişti ve çok geçmeden bu son Cengizöğlü kalıntısını ilhak ettiler (1783). Böylece Ukrayna ve çevresinde elli asırdır süren çekişme Slavlar lehine sonuçlandı (Grousset 2011: 467). Zamanla Ukrayna topraklarında Rusların kültürel baskısı artmaya başladı. Söz gelimi, Ukraynaca eğitim almak ve konuşmak III. Aleksandr döneminde yasaklandı. Ardından, özellikle 1905 sonrasında Ukrayna ayrılık hareketleri kendini iyice belli etmeye başladı. Bu sırada Ukraynalı ayrılıkçılar en çok Avusturya'ya güveniyorlardı. Çünkü Avusturya'daki Ukraynalı toprakları olan Bukovina ve Galiçya'da özerk yönetimler Rusya'dan daha hoş görünüyordu. Ancak bu sırada ayrılıkçılar karşısında birlik taraftarı Sosyalistler ve cahil bir halk kitlesi vardı (Kurat 2014: 381-396-408). Osmanlı'da ise Rusya'nın kendine ilgisine karşılık tuhaf bir kuzeye ilgisizlik havası esiyordu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus orduları 1914'te bir süre iyi performans sergilemelerine rağmen kısa sürede ön kadroları eriyen orduların aktif nüfusu (14 milyon) silahlandırması (daha doğrusu silahlandıramaması) sonucu geri üretim azaldığı gibi kalifiye personelden de yoksun kalındı. Sonuçta Avrupa Rusyası'nın birçok yerini ve bununla beraber Rus düşmanlığının en ileri düzeyde olduğu Ukraynalı toprakları olan Doğu Galiçya ve Volinya çevresini yitirdiler (1915). Kısıtlı başarılarla rağmen genel vaziyet Ruslar açısından tam bir hezimetti. Çok geçmeden 1917 İhtilâli başlayınca Çarlık hâkimiyetinin sonu da gelmiş oldu (Kurat 2014: 438-439). Bu ortamda Ukrayna ayrılıkçıları harekete geçti; kısa ve sancılı sürecek bağımsızlık yılları başladı (Armaoğlu 2012: 1109).

Kısa süren bağımsızlık umutlarının ardından Aralık 1917'de Ukrayna, Bolşevikler tarafından ele geçirildi. Bunda Kiev'de çıkarılan Bolşevik İsyanının büyük etkisi oldu. Yine de Ukrayna bir süre daha şeklen Avrupa'nın savaş sonrasında kurulan yeni bağımsız devletlerinden biri olarak görülmeye devam etti. 1 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan I. Doğu Milletleri Kurultayı'na Terek ve Kuban gibi bölgelerin yanında Ukrayna ile Türk bölgelerinin temsilcileri de katıldı. Türkler en kalabalık katılımcı grubunu oluştururken Ukrayna da hem bağımsızlığını tescillemek hem de bazı toprak iddialarını doğrulamak gayesindeydi. Türk ve Slav toplumlarının temsilcilerinin yan yana olduğu kurultayda esas birleşme noktası olarak emperyalizme karşı savaş görülüyordu (Sarhan 1995: 193).

Rusya ve Anadolu'daki iç ve dış mücadeleler sırasında oluşan Moskova-Ankara menfaat yakınlığı ortamı daha önceki güvensizlikler bir kenara atılarak yürütülmeye çalışılıyordu. 1922'deki temaslar sırasında Sovyet yönetimi tarafından General Frunze'nin Ankara'ya gönderilmiş olması dikkate değerdir. Çünkü daha önceki parlak başarıları bir yana, gönderildiği sırada Ukrayna'daki Sovyet ordularının genel komutanlığını yapması önemliydi. 13 Aralık 1921'de Ankara'ya gelen Frunze, Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak burada bulunuyordu. Mustafa Kemal tarafından sıcak karşılanan Ukrayna heyetiyle 2 Ocak'ta

Moskova Antlaşması'na benzer bir antlaşma imzalandı. Buna göre Moskova Antlaşması'nın esasları iki tarafça tescil edilmekle birlikte Ukrayna tarafı Türkiye'nin Kafkas devletleriyle yaptığı antlaşmaları kabul ediyor; karşılığında Türkiye de Ukrayna'nın bağımsızlık ve egemenliğini tanıyordu. Antlaşmanın üç ay içerisinde Harkov'da³ onaylanması karara bağlanıyordu (Sonyel 2003: 188-189).

Her ne kadar Sovyet yönetiminin Ukrayna üzerindeki perdeleyici özelliği sosyal münasebetleri kopma noktasına getirmişse de, İkinci Dünya Savaşı'nın gergin yıllarına dek Türk-Sovyet ilişkisi kesilmeden devam etti. 1925 ve 1929'daki iki antlaşma neticesinde saldırılara karşı dayanışma sözü verilmesine rağmen kısa süre içinde Türkiye'nin Batı ülkeleriyle arasını düzeltilmiş olması Sovyetler açısından hep bir güvensizlik işareti olarak kaldı. 1939 yılına gelindiğinde artık Ukrayna ile Türkiye arasındaki ilişkiler, yalnızca Berlin ve Moskova ile olan politikalara paralel gitmekten öteye geçemedi (Armaoğlu 2012: 407-409).

2. Atatürk'ün Vefatı ve Ukrayna Basını

Atatürk'ün vefat haberi, bu çalışmada taranan gazeteler ekseninde 10 Kasım 1938 tarihli Ukrayna basınında yer almamıştır. Bunun nedeni olarak; vefat saati, haberin Sovyet yetkililere ulaşma zamanı, devrin baskı ve teknik şartları gösterilebilir. Bu tarihte, SSCB'de Gerçekleşen Büyük Ekim Devrimi'nin Yurtdışındaki 21. Yıl Kutlamaları başlığıyla, Türk-Sovyet ilişkileri ile ilişkili bir haber yayınlanmış ve Türkiye'de Ekim Devrimi kutlamaları ile ilgili görüşleri aktarılmıştır (Sovetskaya Ukraina 10 Kasım 1938: 4).

11 Kasım 1938 tarihinde, Atatürk'ün vefat haberine yer veren tüm Ukrayna gazeteleri bunu manşetten duyurmuştur. Gazetelerin çoğunluğu *Kemal Atatürk'ün Vefatı* başlığını kullanmış ve TASS Ajansının aktardığı ortak metni yayınlamışlardır. Haberin girişinde: *Anadolu Ajansı'nın bildirdiğine göre bugün sabah Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk öldü. Cumhurbaşkanı'nın görevleri, Türk Anayasası'nda kabul edildiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanı Abdülhalik Renda'ya yüklendi. Büyük Millet Meclisi 11 Kasım'da cumhurbaşkanlığı seçimi için toplantıya çağırıldı* genel bilgisi verilmiştir. Uzun metnin devamında, Atatürk'ün hayatı anlatılmış, Türk İstiklal Savaşı dönemi faaliyetleri, ardından cumhurbaşkanlığı yıllarında gerçekleştirdiği düzenleme ve reform hareketlerinden bahsedilmiştir. Atatürk'ün daima seçimle başa geçtiği vurgusunun yapıldığı metnin son kısmında, Türk-Sovyet ilişkilerinin geldiği düzey ve vefatın büyük bir kayıp olduğu belirtilmiştir (Komunist, Proleterskaya Pravda, Sovetskaya Ukraina 10 Kasım 1938: s.1) ⁴.

Çeşitli Sovyet yetkililerinin Türkiye'ye gönderdiği taziye telgrafları da dönemin Ukrayna basınında yer almıştır. Molotov, *Celal Bayar ekselansları, Sovyet Halk Komiseri olarak size içtenlikle başsağlığı diliyorum. SSCB vefat eden Mustafa Kemal'in şahsında dostluk bağları taşıyan Türk hükümeti ve halkının amansız kaybıyla birlikte* mesajını gönderirken (Visti 11 Kasım 1938: 1), Kalinin, *Abdülhalik Renda hazretleri, Dost ülkenin seçkin başkanı, Türk Ulusunun büyük bağımsızlık savaşındaki kahramanlığıyla ve başarısıyla bütün çağa sembol olan Kemal Atatürk'ün vefatıyla ilgili kederli haberine derinden üzüldüm. Bu acılı olaydan dolayı başsağlığımı kabul ediniz* şeklinde duygularını ifade etmiştir (Komunist, 11 Kasım 1938: 1). Litvinov'un telgrafı ise şu şekildedir: *Tevfik Rüştü Aras ekselansları, En müstesna devlet adamlarından birisi olan, Türkiye'nin ve bütün dünyanın bağımsızlığı için yorulmak nedir bilmeden mücadele eden, Sovyet-Türk dostluğunun esin*

³ Bahsi geçen tarihlerde Ukrayna'nın başkenti Harkov (Kharkiv) idi.

⁴ Visti Gazetesi aynı haberi (aynı gün) yine manşetten fakat *Türkiye Cumhurbaşkanının Vefatı* başlığı ile vermiştir.

kaynağı Kemal Atatürk'ün vefatıyla ilgili kederli haber üzerine son derece üzüldüm. Aceleyle size derin ve içten katıldığım duygularımı ifade ediyorum (Sovetskaya Ukraina 11 Kasım 1938: 1).

Sovyet basınındaki haberler⁵ ve çekilen telgrafların yanı sıra, Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov, Atatürk'ün vefatı ile ilgili olarak, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zeki Apaydın'ı ziyaret etmiş ve SSCB hükümeti adına taziyelerini iletmiştir (Proleterskaya Pravda 11 Kasım 1938: 1).

Türk hükümetinin, Atatürk'ün vefatıyla ilgili yaptığı resmi açıklama, 12 Kasım 1938 tarihli Ukrayna basınında, *Kemal Atatürk'ün Ölümünden Sonra* başlığı ile kamuoyuna duyurulmuştur. Açıklamada Türk hükümeti, ülke halkının derin bir acı içinde olduğunu belirttikten sonra halka başsağlığı dilemiştir. Vatana hizmet etmeye devam edileceği, Cumhuriyet Türkiye'sinin rahmetli cumhurbaşkanının büyük işlerini sadakatla devam ettireceği vurgulanmış ve halkla hükümetin dayanışma içinde olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında, Ankara'da büyük bir üzüntünün olduğu, her yaştan halkın Ulus'ta Atatürk heykelinin önünde toplanarak saygılarını sunduğu ve Ulus Gazetesinin de özel bir sayı çıkarttığı belirtilmiştir (Sovetskaya Ukraina 12 Kasım 1938: 1). Aynı gün, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Terentyev, Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı ziyaret etmiş ve Atatürk'ün vefatından dolayı taziyelerini sunmuştur (Visti 12 Kasım 1938: 1).

Türkiye'de bir yandan Atatürk'ün yası tutulur ve cenaze merasimi hazırlıkları yapılırken diğer yandan da hükümet işlerinin aksamaması için çalışmalar devam ettirilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen 11 Kasım 1938 tarihli cumhurbaşkanlığı seçimini İsmet İnönü kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu gelişme de kendisine Ukrayna basınında yer bulmuştur. *İsmet İnönü: Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı* başlığı⁶ ile verilen ilk sayfa haberinde: (Ankara 11 Kasım TASS) *Anadolu Haber Ajansı bugün Büyük Millet Meclisinin (Parlamento) oybirliğiyle İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçtiğini bildiriyor* şeklinde genel bilginin ardından İnönü'nün kısa biyografisi verilmiştir. Milli Mücadeledeki rolü ve Atatürk'le olan ilişkisinin ön plana çıkartıldığı bu metinde ayrıca İnönü'nün 1932'deki SSCB gezisinin de altı çizilmiş ve onun Türk-Sovyet dostluğunun gelişmesine katkıda bulunacağına olan inanç vurgulanmıştır (Proleterskaya Pravda 12 Kasım 1938: 1). Bu arada yeni cumhurbaşkanının seçilmesi ile Başbakan Celal Bayar ve kabine üyeleri istifalarını sunmuş, İnönü de yeni kabineyi kurma görevini yeniden Celal Bayar'a vermiştir (Komunist 12 Kasım 1938: 1).

14 Kasım 1938 tarihinde, Ukrayna basınında, Atatürk'ün cenaze töreninin 21 Kasım tarihinde gerçekleştirileceği haberleri yayınlanmıştır (Komunist 14 Kasım 1938: 1). *Sovyet Heyeti Kemal Atatürk'ün Cenaze Töreninde* başlıklı yazıda ise Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potomkin, Karadeniz Filo Komutanı Amiral Yumaşev ve SSCB Ankara Büyükelçisi Terentyev'in cenaze törenine katılacak Sovyet heyeti olarak atandığı haberi verilmiştir (Sovetskaya Ukraina, 14 Kasım 1938: 1). Bu arada Büyükelçi Terentyev, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yeni makamı dolayısıyla bir tebrik ziyaretinde bulunmuştur (Proleterskaya Pravda, 14 Kasım 1938: 2). Aynı gün Ukrayna basınında *Türk Hükümetinde Değişiklik* başlığıyla verilen haberde ise Celal Bayar'ın yeni kabineyi oluşturarak cumhurbaşkanının onayına sunduğu, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yeni kabinede yer

⁵ Bu çalışma için taranan yayınlardan birisi olan Bilsovik (Bolşevik) Gazetesinde, 10 ve 11 Kasım 1938 tarihlerinde, diğer gazetelerin tersine Atatürk'ün vefat haberine rastlanmamıştır.

⁶ TASS'ın verdiği haber Visti Gazetesinde, *Türkiye'nin Yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü* başlığı ile yayınlanmıştır. Visti, 12 Kasım 1938, s.1.

almadıkları, Şükrü Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı, Refik Saydam'ın ise İçişleri Bakanlığı görevlerini yürüteceği bilgisi verilmiştir (Visti 14 Kasım 1938: 1).

Ukrayna basınında *Ankara'da Yas* başlığı ile verilen haberde, Atatürk'ün vefatı sonrası gelişmeler aktarılmaya devam etmiştir. Tüm Türk basınının Atatürk'ün fotoğrafları ile dolu olduğu, hayatı ve faaliyetleri ile ilgili yazılar yayınlandığı, dünya basınından yansımaların yer bulduğu bilgisinin verildiği haberin devamında, Atatürk'ün naaşının bulunduğu tabutun önünden yoğun bir kalabalığın geçtiği, ordu şeref bölüğünün aralıksız nöbete devam ettiği ve çok sayıda yabancı heyetin, 21 Kasımdaki cenaze törenine katılacağı belirtilmiştir (Sovetskaya Ukraina, 15 Kasım 1938: 2).

Atatürk'ün vefatının ardından Ukrayna basınında üst üste çıkan haberler 15 Kasım 1938'den itibaren görünmez olmuştur. Sessizliğin ardından *Sovyet Heyeti Ankara'da* başlığı ile yayınlanan ilk haberde, Sovyet destroyer mürettebatının, bir gün önce gerçekleştirilen Atatürk'ün cenaze töreninde, naaş önünden tören geçişi yaptığı ve tabutun konduğu Etnografya Müzesi yolunda, görünen bir yere, üzerinde *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden* yazan bir çelenk bıraktıkları bilgisi verilmiştir. Türk Filosu komutanı Amiral Şükrü Okan, Atatürk'ün cenaze törenine katıldıkları için Sovyet denizcilerine minnettarlığını belirtmiştir (Visti 23 Kasım 1938: 1).

Tören sonrası İstanbul'a dönen Sovyet denizcilerin yolculuğu, Ukrayna basınında ertesi gün kendisine yer bulmuştur. Özel bir vagonla İstanbul'a dönen Sovyet denizcileri Ankara garından Türk Askeri Heyeti ve Ankara'da yaşayan Sovyet vatandaşlarınca uğurlanmıştır. Sovyet denizciler, Ankara'da buldukları süre içerisinde kendilerini yerel idareciler ile halk tarafından konukseverlik ve nezaketle çevrelenmiş hissetmişlerdir. Ankara'da yaşayan Sovyet vatandaşları da denizciler onuruna bir tören düzenlemiştir (Komunist 24 Kasım 1938: 1).

Bu arada yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türk halkına, Atatürk'ün anısına bir açıklama yapmıştır. Ukrayna basınında, *İsmet İnönü'nün Türk Halkına Mesajı* başlığı ile yayınlanan açıklamada İnönü: *Atatürk bugüne kadar bizi çevreleyen, hedefi olduğumuz en amansız ve adaletsiz saldırılara karşı başkaldırdı. O, Türk halkının haklılığını yüksek sesle haykırdı. Atatürk, gerçek büyük zaferden sonra hayatını sadece Türk halkının haklarını yerleştirmeye ve insanlığa karşı hizmetlerini ölümsüzleştirmeye adadı. İlke olarak Atatürk'ün bize bıraktığı en değerli miras; edebi cumhuriyet, halkçılık, devrimcilik ve devletçiliktir. İnsanlığın yaşamı, ulusların aralarındaki dostluklardır. İşte bu Atatürk'ün en değerli idealidir* şeklinde konuşmuş, sözlerinin sonunda Türk halkının yasını paylaştıktan sonra onlara şükranlarını iletmiştir (Proloterskaya Pravda 24 Kasım 1938: 1).

Atatürk'ün cenaze töreni için Ankara'ya gelen Sovyet heyeti, bu fırsattan istifade ederek çeşitli devlet ricali ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve bu durum da Ukrayna basınına yansımıştır. *SSCB Temsilcilerinin Türk Devlet Adamlarıyla Sohbeti* başlığı ile yayınlanan haberden öğrendiğimiz kadarı ile Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potomkin ve Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Terentyev önce Türk Dışişleri Bakanını ziyaret etmiş ve samimi bir sohbet gerçekleştirmişlerdir. Ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilen Sovyet heyeti, devlet başkanı ile 1.5 saat görüşmüşlerdir. Heyetin sonraki durağı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda olmuş, aynı günün akşamında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, SSCB Büyükelçiliğine iade-i ziyarette bulunmuştur. Her iki görüşme de oldukça samimi bir şekilde gerçekleşmiştir (Visti 26 Kasım 1938: 1).

Ankara'da Atatürk'ün cenaze törenine katılan Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potomkin ve Karadeniz Filo Komutanı Amiral Yumaşev, başkentte işleri bittikten sonra Büyükelçi Terentyev'in refakati ile İstanbul'a gelmişlerdir. Heyet, Ankara'dan ayrılırken, şeref kıtası Ankara garında hazır bulunmuş, ayrıca Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Milli Savunma

Bakanı Kazım Özalp, Dışişleri protokol üyeleri, Garnizon Komutanı, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı, Çin, İspanya ve İsviçre temsilcileri ile Ankara'da yaşayan Sovyet vatandaşları heyeti uğurlamıştır (Proleterskaya Pravda, 26 Kasım 1938: 1). İstanbul'dan Sovyetler Birliğine ait destroyer ile ayrılan heyet, Sivastopol'a ulaşarak resmi gezisini sonlandırmıştır (Komunist 27 Kasım 1938: 1).

Bu arada, unutulmamalıdır ki Sovyetler Birliğinin, Atatürk'e olan sevgi ve saygısı sadece hükümet düzeyinde olmayıp, Sovyet vatandaşları arasında da yaygın bir tutum olarak görülmüştür. Öyle ki bazı Sovyet vatandaşlarına göre, Atatürk'ün naaşının tahnit edilmesi ve sonraki nesiller tarafından da görülebilmesi sağlanmalıdır. Anıtkabir'in biran evvel bitirilmesi konusu da zaman zaman Sovyet mahfillerinde söz konusu olmuştur (BCA, f.490.01.y.609.111.9).

Sonuç

Atatürk'ün vefatının yansımaları konusunda, Ukrayna basınının incelenmesi neticesinde ortaya çıkan en önemli sonuç, devrin Ukrayna gazetelerinin merkez Sovyet basınından farklı bir görüş açısına sahip olmadıklarının görülmüş olmasıdır. Sovyet basın ajansı TASS'ın bültenlerini merkez alan habercilik anlayışı ve gazetelerde değerlendirme makalelerinin neredeyse hiç olmaması; mevcut makalelerin de Atatürk'ün vefatı ve Türk-Sovyet (Ukrayna) ilişkilerine vurgu yapmaması; çalışma konusu açısından Kiev kaynaklı basını, merkez Sovyet basınının limitli bir yansıması haline getirmiştir.

Konuya Türk-Sovyet ilişkileri noktasından bakıldığında karşımıza, dost ve komşu bir ülkenin vefat eden büyük lideri için samimi bir üzüntü ve dostluğu pekiştirme isteği çıkmaktadır. Atatürk'ün vefatının hemen akabinde çıkan haberlerde biyografisinin verilmesi ve bu metinde onunla ilgili söylenenler dikkat çekicidir. Atatürk'ün kurucu yönünün öne çıkartıldığı, monarşinin kötü yanlarının sultan özelinde vurgulandığı, gerçekleştirilen reformlardan bahsedilen ve seçimler ile demokrasiden vurgu yapılan bu haberde altı çizilen konu ise Türk-Sovyet yakın dostluğu olmuştur.

Ukrayna basınında yayınlanan Sovyet liderlerinin telgraflarında da yine Atatürk'e övgü, üzüntülerin dile getirilmesi ve Türk-Sovyet dostluğu vurgusu öne çıkmıştır.

Atatürk'ün cenaze merasimine katılan Sovyet heyetinin seçilmesi, heyete verilen önem, Sovyet yetkililerin Ankara ve İstanbul'da maruz kaldıkları samimi ortam ve uygulamalar, geri dönüş yolunda yaşananlar ve uğurlama törenleri de Ukrayna basınında kendisine yer bulmuştur. Karşılıklı dostluk vurgusunu öne çıkartan bu haberler, iki toplumu birbirine yaklaştırma yolunda atılmış adımlardan birisi olmuştur.

Ukrayna basınında zaman zaman yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hakkında yazılar yayınlanması, onun Sovyet halkına tanıtılması ve Sovyet heyetlerinin kendisi ile yaptığı görüşmelerin kamuoyuna sunulması, Sovyetler Birliği'nin Türk-Sovyet ilişkilerinde olumlu beklentiler içerisinde olduğunun kanıtlarından birisi olarak görülebilir.

Sonuç olarak, devrin Ukrayna basını, merkez Sovyet basınının küçük bir yansımasından öte gitmemiştir. Çoğu Ukraynaca yayın yapan bu gazetelerde, TASS haber ajansının verdiği bilgiler doğrultusunda, Moskova gazetelerinin küçük birer özeti şeklinde yayınlar yapılmıştır. Bu kısıtlı yayınlara rağmen, Ukrayna basını, Türk-Sovyet genel dostluk havasını yansıtmış, Atatürk, Türkiye ve gelecekteki ilişkiler konusunda olumlu mesajlar verilmiştir. Basında yazılanlardan anlaşılabilir, Sovyetlerin Atatürk'ün vefatına samimiyetle üzüldüğü ve Türk-Sovyet ilişkilerine de olumlu baktıkları şeklindedir.

Son olarak, ilerleyen süreçte Sovyet basınının diğer ülke liderlerinin vefatlarına yaklaşımları incelenip, sonuçlar Atatürk'ün vefatının yansımaları ile kıyaslanırsa, hem Sovyet basınının genel yaklaşım tarzı hem de Türk-Sovyet ilişkilerinin durumu daha net anlaşılacaktır.

Summary

The deaths of the people who make the history, affect the entire world. After the loss of a person who have done significant things for his country and the entire world, repercussions has been occurred at different countries. As one of the most important persons in the history, the death of Mustafa Kemal Atatürk at 10 November 1938 can be considered within this framework. The reflections of Atatürk's death at the other countries were always wondered about by the Turkish public opinion and historians. Also some researches have been done about that subject. With the results of researches and compilations which had begun immediately after Atatürk's death, in many countries, the attitude towards Atatürk's death were examined. In addition to separate studies, many different texts which mention the bilateral relations have focused the aforementioned subject. One of the most important criteria for detecting the reflections of Atatürk's death at other countries is the press of forenamed countries. The press, which was the most important intermediary and influencer of public opinion, is an important indicator for attitudes towards Atatürk's death and Turkey for aforesaid state. In Turkey, many countries' press was reviewed and this subject was broadly discussed. One of the countries which has been discussed and considered as important was the Soviet Union, which was the neighbor of Turkey and a friendly nation. The Soviet press was focused repeatedly within the scope of Moscow-centered newspapers related with the death of Atatürk. Recently, the attitudes of Azerbaijan Soviet Socialist Republic were added into these studies, which have already found important discoveries. In this study, the press of Ukrainian Soviet Socialist Republic, which was one of the most important pieces of the Soviet Union, would be studied carefully. The similarities and differences between Moscow's central press and Kiev publishing would be tried to detect. Also, the results would be evaluated, in particular Turkish-Ukrainian relations and in general Turkish-Soviet relations. That's why; Kiev-centered five newspapers were used in this study. The newspapers available in Kiev Vernadsky National Library and used are these: Bilsovik, Komunist, Proleterskaya Pravda, Sovetskaya Ukraina, and Visti. When the newspapers were scanned, 1 November 1938 took as the beginning date and 30 November 1938 as the end date. The results were chronologically evaluated the perspective of historical narrative.

The most important result regarding to death of Atatürk at the Ukrainian Press is the realization of that both the Ukrainian newspapers of the era had shared the same point of view with the main Soviet Press. The Kiev Press had became the a limited reflection of the Main Soviet Union; because of the Soviet Press Agency TASS-centric broadcasting policy, the absence of the evaluative articles in the newspapers and ignoring of Atatürk's death and Turkish-Soviet (Ukrainian) Relations in the articles.

When we analyze this subject from the point of view of Turkish-Soviet Relations, there is a sincere sadness and a desire to consolidate the relations between the two states. It is remarkable that the news that includes Atatürk's biography and his deeds came out immediately after Atatürk's death. In this news, the founder aspect of Atatürk had been put forward; the bad sides of the monarchy had been emphasized in particular to the Sultan, the reforms of Atatürk had been mentioned, and the elections and democracy in Turkey had been received emphasis. Especially, the emphasis of Turkish-Soviet friendship had been emphasized. Again in the telegraphs of the Soviet Leaders, which had been broadcasted by the Ukrainian Press, the praise of Atatürk and the emphasis of Turkish-Soviet friendship had been emphasized.

Kaynakça**A. Arşivler**

- T.C Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

B. Gazeteler

- Bilsovik (Kasım 1938)
- Komunist (Kasım 1938)
- Proleterskaya Pravda (Kasım 1938)
- Sovetskaya Ukraina (Kasım 1938)
- Visti (Kasım 1938)

C. Telif Eserler

- Ağayev, E. (2010). "Atatürk'ün Vefatının Sovyet Basınında Yansıması". Ankara: *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S.11. ss.131-156.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkim Yayınları.
- Davies, N. (2005). *God's Playground: A History of Poland v.1 The Origins to 1795*. Oxford: Oxford University Press.
- Ducsko, W. (2004). *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden: Brill.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu: Attila, Cengiz Han, Timur*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gumilëv, L. N. (2003). *Hazar Çevresinde Bin Yıl: Etno-Tarih Açısından Türk Halklarının ve Çevre Halkların Şekillenışı Üzerine* (çev. A. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Hermann, R. (2012). *1100 Years in the Carpatian Basin: A History of Hungary*. Budapest: Pharma Press.
- Hohenberg, P. M. - Lees, L.H. (1996). *The Making of Urban Europe: 1000-1994*. Cambridge/MA: Harvard University Press.
- İnalçık, H. (2014). *Devlet-i 'Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Tagayyür ve Fesâd (1603-1656): Bozulmuş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kármán, G. - Kunčević, L. (2013). *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Leiden: Brill.
- Koestler, A. (2010). *Onüçüncü Kabile*. İstanbul: Plato Yayınları.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Martin, J. (2007). *Medieval Russia: 980-1584*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matossian, M. K. (1997). *Shaping World History: Breakthroughs in Ecology, Technology, Science and Politics*. Armonk/ NY: Routledge.
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III: TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A. - Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Taşkilât ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Skyllitzes, J. (2010). *A Synopsis of Byzantine History: 811-1157*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sonyel, S. (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Thompson, E. A. (1996). *The Huns*. Oxford: Blackwell Press.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi c.3/2: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

11 / 7 / 1939

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
H.S.
Sube
Hazret: 2103
Umumi:

C. H. P. Genel Sekreterliği	
24841	11 Temmuz 1939 Eki:

Halk Partisi Genel Sekreterliğine

1- Ankara Sovyet mahafiline mensup birinin bir muhaveresinde şu sözleri söylediği öğrenilmiştir:

Sovyet'ler Atatürk'ü dünyanın en büyük adamı olarak tanırlar. ve hürmet ederler. Onun ölümünden en ziyade müteessir olan şüphesiz ki Sovyet Rusya olmuştur. Gönül isterdi ki Atatürkün naşı tahnit edilsin ve birkaç nesil onu görsün. Anıtın de bir an evvel yapılması şayanı arzudur. Biz Sovyet'ler son zamanlarda Sovyet hükümetini dilgir etmesine rağmen Atatürk'e, dâhî diye hürmet ederiz. (Kendisine bazı sebepler dolayısıyla tahnit yapılamadığı söylenince bu doğru değildir) mukabelesinde bulunmuştur. Anıtın de yapılması için faaliyette bulunduğu sözüne karşı geç kalınmıştır cevabını vermiştir.

Sovyet'lerin yakından tanımak şerefine nail oldukları millî şefiniz İsmet İnönü'nün Sovyet Rusya'da çok büyük bir itibarı vardır. Stali'nin ve Sovyet Rusya Devlet Erkânının müşarünileyhe karşı itimatları da pek büyüktür. Sovyet'ler Millî Şefinâzi benimseyerek severler. ve müşarünileyhe dâima itimatla bağlı bulunacaklardır.

Sovyet Rusya Türkiye'de propaganda yaptırmamaktadır. Bu hususta söylenilen sözler hilâfı hakikattir. Misal olarak Şark devletleri ile dostane ve samimane münasebetimizi söyleyebilirim. Moğolistan'a icabeden askerî ve malî yardımları yapıyoruz. Fakat hiç bir zaman bu Devleti komonizme teşvik etmiyoruz. Eğer Sovyet hükümeti istemiş olsa bu küçük Moğol hükümetini bir iki gün içinde işgal eder. ve komünist yapabilir.

490 01

659 111 9

Karşılık yazılacak bitişe ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması.

Ek 1: Atatürk'ün Vefatı ile ilgili Sovyetler Birliği vatandaşlarının görüşünü yansıtan belge (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi).

